

Gammalskånska band.

Af

Maria Collin.

II.

Sedan den föregående uppsatsen om band varit synlig i Fataburen (1915 s. 14 o. f.) meddelade häradshöfding E. Leijonhufvud i Östersund, att i Fornminnesföreningens samlingar därstädes fanns ett redskap för bandtillverkning. Under en resa genom Norrland och Norge denna sommar hade jag tillfälle se denna s. k. bandslå,¹ en platt trästång, 2,10 m. lång, 5 cm. bred. Tvärs igenom stången äro borrhålen vid ena ändan ett hål, hvarest en pinne är insatt, och vid den andra 10 st. hål i rad med 4 1/2 cm. mellan hvarje; till denna rad af hål hör en flyttbar pinne. Mitt antagande, att stången användts vid förfärdigandet af pinnband (spedeband) bekräftades från Nordiska Museet, som mottagit uppgift, att detta slags band med tillhjälp af ett sådant redskap tillverkats i Eskilstunatrakten.² Stången synes afpassad efter längden af den varp, som plägade uppläggas för ett par strumpeband. Varpen lades tydligen kring de båda pinnarna vid ändarna, och efterhand som varpen under arbetets fortskridande blef kortare, flyttades den ena pinnen undan för undan inåt i ett nytt hål.

Pinnade band förekomma äfven i Norrland. Det skulle vara intressant att veta, om tekniken någonstades här i landet nått en högre utveckling, hvilket man finner vara fallet i Norge, där under

¹ Från Helgeåkiln, Hammerdals socken i Jämtland. Märkt J. J. D. 1834.

² Meddeladt af herr E. M. Dahlberg, Stockholm.

namn af sprang (sv. språngning) utförts fransar för handkläden m. m. i rik variation af synnerligen vackra mönster, fig. 1. På Husfliden i Kristiania upplystes, att man under senare år flitigt börjat göra bruk af detta gamla vackra handarbete. Vid flätningen användes en ram; arbetet göres med fingrarna, och i den mån man fortskrider inskjutes en smal, svärdsliknande spjåla i skälet. Då en rad är färdig införes en andra spjåla bredvid den första för att sedan dragas ner till motsatta kanten. Flera spjålor förekomma ej. I samlingarna på Maihaugen vid Lillehammer finnas två olika ramtyper, en större på fot, ca 1 m. hög, 60 cm. bred, liknande den å sid. 18 i min föregående uppsats afbildade rutenska, och en mindre, ca 50 cm. hög, 30 cm. bred utan fot. Kanske medfördes en sådan liten behändig ram i skog och mark, liksom man hos oss med bandväfnad, hålsöm och stickning förkortade tiden under ensamhetens långa timmar vid vallandet af boskapen.

I Zeitschr. f. Ethnologie 1914 s. 824 omtalar R. Vuia, att rumänska kvinnor i Siebenbürgen om vintern bära en lång päls, som sammanhålls af ett 2—3 m. långt, flätadt skärp. Beskrifningen af huru dessa skärp förfärdigas gifver vid handen, att vi äfven där hafva med pinnflätningen att göra, men dessa kvinnor pläga arbeta med en vertikalt utspänd varp. Denna upplägges på två käppar; den ena fastgöres vid en takbjälke, den andra hålles af den arbetande fast med fötterna. Man nöjer sig icke som i nordligare ängder med 2—4 pinnar, utan insätter omkr. 30—40 sådana. Där de båda fläthalfvorna slutligen mötas, drager man några trådar igenom för fasthetens skull, ty hela längden skall bibehållas. Skär-

Fig. 1. Flätad frans (sprang), Norge.

pen äro svarta och sakna mönster.¹ Förf. nämner, att tekniken är känd äfven af de ungerska slovakerna.

Om brickning och pinnflätning i Polen, Kaukasus och Algier lämnar A. v. Gennep i nyssnämnda tidskrift 1912 s. 60—63 och 624—626 intressanta notiser. Det antydes här, s. 626, att flätningen i fråga skulle vara att finna hos vissa sydafrikanska stammar, och han säger

sig också hafva funnit en parallell i en inom Sydamerika vanlig teknik. G. inköpte en dag i Paris en på detta sätt flätad liten leksakspung, och på förfrågan fick han till svar, att sådana i mängd förfärdigas i Japan, och att de göras för hand.

Hos Hemslöjden och i museet i Hudiksvall finner man synnerligen vackra prof på brickväfnad, bl.a. runda snodder och fransar. För snodder gör man samma förberedelser som till bandväf, men

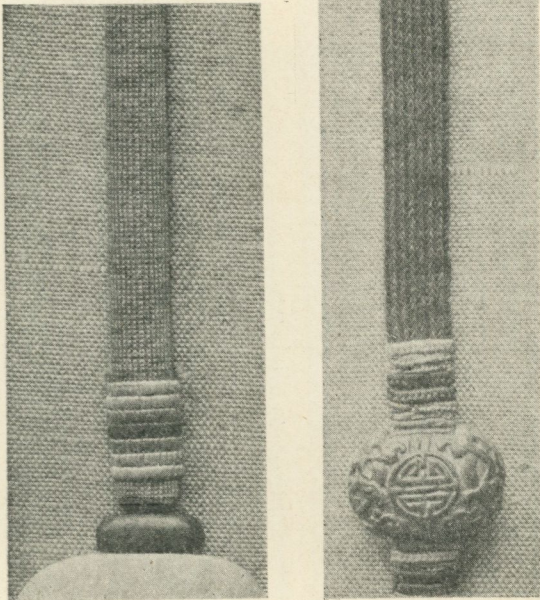

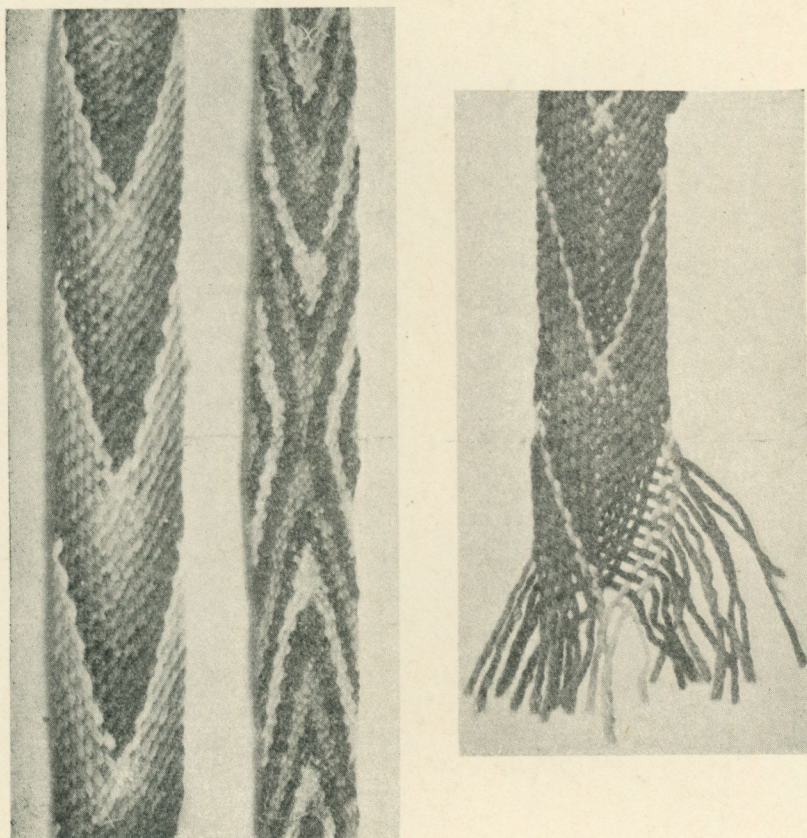
Fig. 2, 3. Kinesiska brickband.
Konstslöjdmuseet i Göteborg.

då man väfver införes ständigt inslaget från samma håll och tråden drages till så hårdt, att de båda staderna komma intill hvarandra.

Dr Rodenstam förevisade ett par ytterst intressanta medeltida textilföremål, två med brickväfda fransar prydda korkåpor fr. 1400-talet, tillhörande samlingarna i Enånger.

¹ I detta sammanhang bör nämnas, att bland de kyrkliga samlingarna i Enånger (Hälsingland) finns ett enfärgadt skärp i gles pinnflätning. — På hemslöjdsutställningen i Uppsala i dec. 1915 förekommo pinnband under benämningen plockade band; ett par strumpeband hade den anmärkningen vidfogad, att »samma sorts band, men betydligt bredare användes förr till tulubbskärp åt karlarne.»

I Norrland kallas en väfbricka för slånna. Man talar öfver hufvud icke om brickning, utan om slänning och slännade band. Äfven häruppe hade man tillfälle att lägga märke till den s. 23

a.

b.

c.

Fig. 4. Skackband.

i min föregående uppsats omnämnda olikheten i arbetssätt. I Hälsingland omskiftades slännornas väfriktning, i Jämtland däremot icke.

Innan vi öfvergå till andra band vill jag nämna, att det i Konstslöjdmuseets i Göteborg samling af kinesiska textilier finnes två synnerligen fint utförda, c:a 1 cm. breda brickband, det ena af

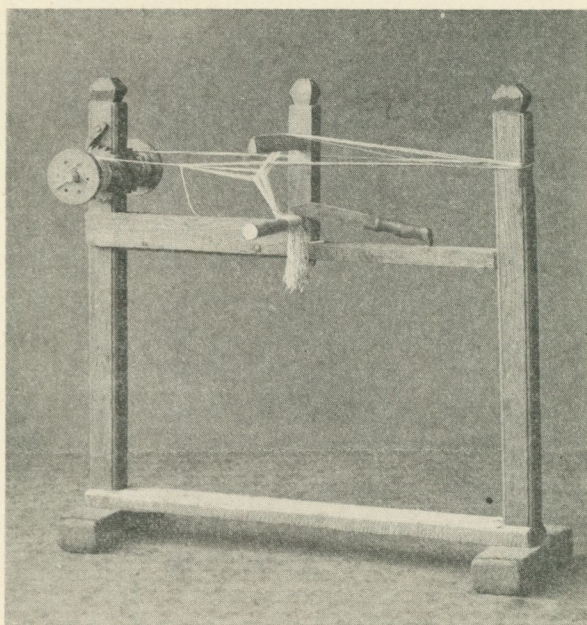

Fig. 5. Bandstol af äldre typ.

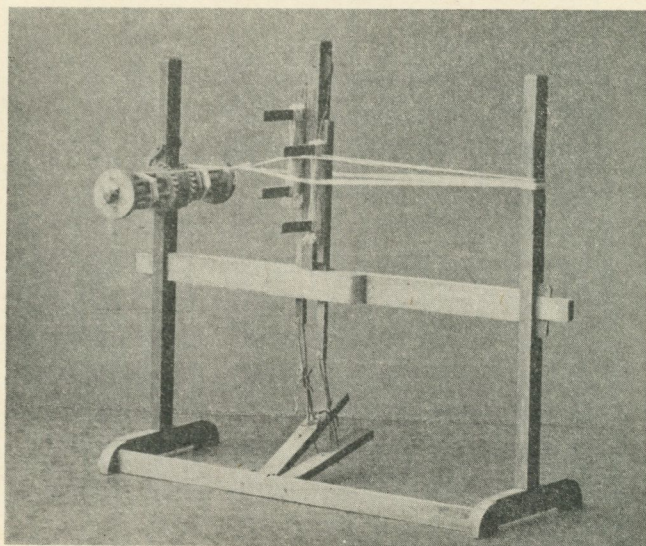

Fig. 6. Bandstol med skaft och trampor.

blått silke, fig. 2, på ett pärlband och det andra af brunrödt silke, fig. 3, som bärband på en pung.

Vid sidan af pinnbanden förekommer ännu i Skåne ett annat slags flätade band, som äfven åtnjutit stor popularitet och plägat brukas som strumpeband, fig. 4. På lundasläkten och i dess närmaste omnejd var den vanligaste benämningen skackband, men namnen voro eljest flera: saxband, saxuddaband, krokaband, hötjufveband.

Utförandet går så till, att varpen, som plägar vara i två eller flera färger, fästes vid en system eller på annat lämpligt sätt, och man börjar flätningen i midten med en tråd upp och en ned. För hvarje hvarf lägger man till en tråd mera vid hvardera sidan, tills man nått yttertrådarna, hvarefter man ständigt flätar från kanterna mot midten med alla trådarna, fig. 4 c. Härigenom får bandet det spetsiga sned- el. skackmönster, hvarpå de olika namnen alludera.

Äfven dessa band finnas i Norrland samt i Värmland och Halland, troligen flerstädes. I Hälsingland kallas de vilkade band.¹ I Norge heta de flambånd, fingrede bånd, klauvebånd (klauve = djurklöf). I Norsk Folkemuseum på Bygdö finner man dem som strumpeband, tillhörande den manligafolkdräkten från Hallingdal.

Mest kända och använda i våra dagar äro väl de i bandstol väfda banden. I de afbildade bandstolarna se vi två olika typer, en mera primitiv, fig. 5, utan trampor, en annan, fig. 6, med trampanordning. Varpen spännes mellan två med kugghjul försedda rullar eller bommar; den närmast liggande upptager det färdigväfda bandet. Den öfre pinnen på midtstolpen, fig. 5, är skälpinne, den nedre solf-hållare. Man kan använda vanlig väfsolf på det sätt, att solfogat trädes öfver pinnen. Hvarannan varptråd skall gå genom den öfre

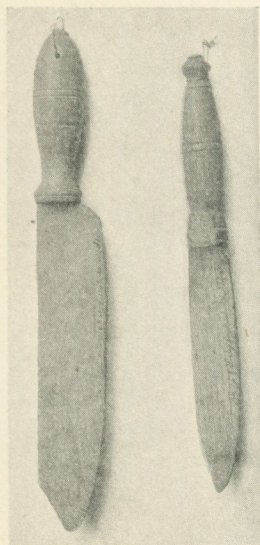

Fig. 7. Skånska
bandknifvar.
Nordiska Museet.

¹ Meddeladt af fru Stina Rodenstam, Hudiksvall.

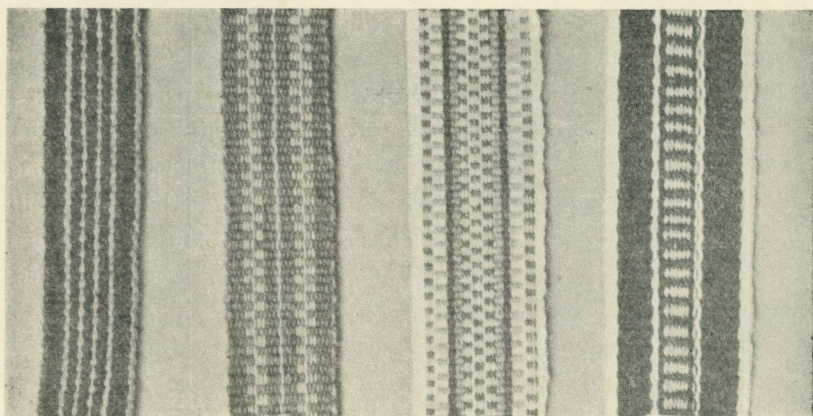

Fig. 8. Skånska band.

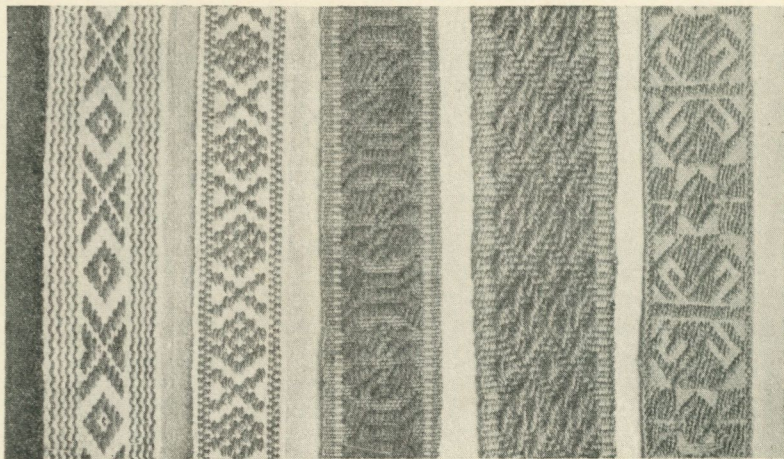

Fig. 9. Skånska band.

solföglan, hvarannan lägges öfver skälpinnen, som brukar vara försedd med räfflor, taggar eller metallstift i ändamål att hålla trådarna jämnt fördelade. Skäl uppstår, då man med bandknifven, fig. 5, 7, ömsevis lyfter upp eller trycker ner de icke solfvade varptrådar, som ligga under skälpinnen. Trycket sker omedelbart bakom midtstolpen. Med knifven, som plägar vara af trä, tillslår man också inslaget; detta vindades vanligen på längden kring en liten tunn

träkafvel med rundad eller spetsig inskärning vid ändarna. Detta lilla redskap kallades gemenligen för »stut».

Bandstolen fig. 6 betecknar ett betydligt framsteg; bilden torde för hvarje väfkunnig tala för sig själf.

De bandstolsväfda banden äro af mycket olika beskaffenhet. Enfärgade band förekomma mera sällan. Genom olika anordning af varptrådar får man — äfven då man endast väfver »rättfram» — randiga, tandade eller med små nätta, rutiga mönster prydda band, fig. 8, af jämförelsevis enkel beskaffenhet och lättvindigt utförande.

De konstväfda banden med upptagna mönster förekomma rikligen och äro ej sällan värda att i hög grad beundras både för den hardt otroliga möda, som utförandet kostat och för det goda resultat som uppnåtts, fig. 9—12.

Mönstertrådarna insättas i varpen. Orneringen åstadkommes på det sätt, att antingen hvarje mönsterskäl upptages för hvar gång med bandknifven — en synnerligen tålamspröfvande procedur — eller också lägges en trådhanke om hvarje grupp mönstertrådar för att vid behof lyftas upp (som då man väfver upphämta i väfstol). Strumpeband, förklädes- och lifband m. fl. afslutades gärna med mer eller mindre konstmässiga tofsar, fig. 10, 11. I lundatrakten var mönstret på bandet i midten fig. 9 synnerligen omtyckt.

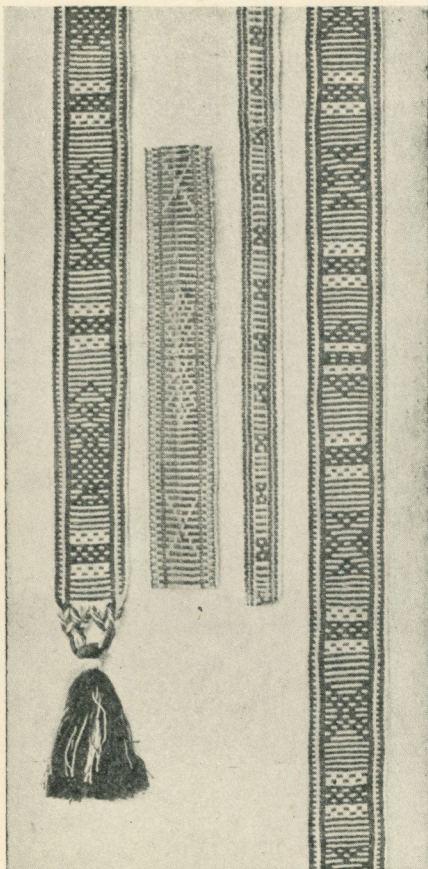

Fig. 10. Skånska band.

Lifbandet (listen) var bredt och så långt, att det kunde läggas dubbla hvarf om lifvet, innan öglorna knötos eller drogos upp under bandet vid ena sidan.

De förelagda profven visa tydligt, att väfnadstyperna rosengång, fig. 8, upphämta, fig. 9, och krabbasnår, fig. 11, 12, äro företrädade äfven i bandväfnaden. Men under det mönstertrådarna vid konst-

Fig. 11. Skänst band.

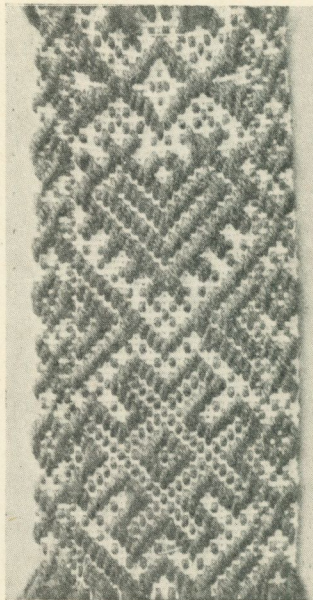

Fig. 12. Kopia af bandmönster.

väfnad anbringas medelst inslaget, så äro de däremot i banden inredda i varpen.

Ett välförsedt hushåll kunde förr i världen icke undvara krukband (krokkebån, krusabån). Ofta måste mindre kvantiter våtvaror som mjölk och dricka transporteras gårdarna emellan, och före de emaljerade bleckvarornas uppträdande skedde detta merendels i kopparkrus eller lerkrukor. En trä- eller lertallrik lades öfver som lock, bandet trädde in i krukans ena öra, lades i kors öfver tall-

riken och bands fast vid motsatta örat, fig. 13, hvarefter krukan bekvämt kunde bäras i handen.

Bandväfnad har dessutom utförts med ett litet redskap, bandskeden, om hvilket vi torde kunna förutsätta, att det i äldre tider förekommit mycket allmänt såväl här i Norden som i andra länder. Säkertligen kunna vi också med största sannolikhet förmoda, att dess tillvaro sträcker sig mycket långt tillbaka i tiden.

Bandskeden (bandgrind, väfsjäll) begagnades dels ensamt för sig, fig. 14, 15, dels som tillbehör i bandstol, fig. 16,¹ och utgöres vanligtvis af en fyrkantig träram, omslutande en rad smala spjälor el. tänder, som bilda ett slags galler, men ibland sitta spjälorna endast mellan ett öfver- och understycke. Det hela brukar vara utsågat ur en tunn träskifva. Ungefär på midten af hvarje spjåla är borraradt ett hål. Hvarannan varptråd drages genom ett sådant hål, hvarannan föres in mellan två spjälor. Skäl fås genom att höja eller sänka skeden, fig. 15.² I bandstol före-

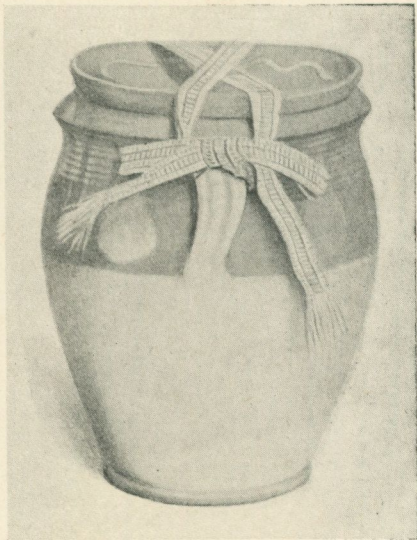

Fig. 13. Kruka med band.

kom skeden dels med, dels utan trampa. Kunstindustrimuseet i Trondhjem har en liten vacker väfstol med grind och trampa.

I museerna är bandskeden merendels ganska rikt företrädd, och dessa samlingar tilldraga sig ovillkorligen uppmärksamhet för den stora omväxling, som gör sig gällande i format och utsirning. Nordiska Museet i Stockholm har en omfattande samling från nästan alla delar af landet, de flesta dock från mellersta och norra Sverige. Den största skeden är 40 cm. hög, från Småland, den minsta 8 cm.,

¹ R. Stettiner, *Das Webebild in der Manesse-Handschrift etc.*, Berlin u. Stuttgart 1911.

² Afb. hämtad ur C. Halvorsen, *Haandbog i Vævning*, Kristiania 1904.

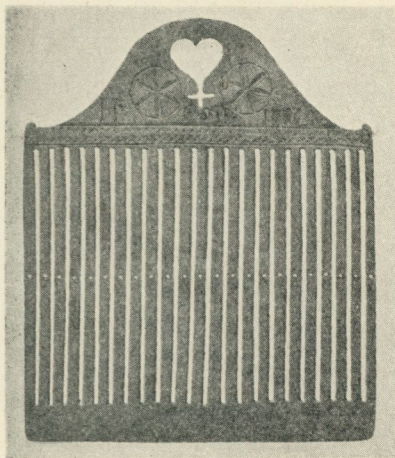

Fig. 14. Skånsk bandsked.
Nordiska Museet.

från Gästrikland. En intressant typ från Västergötland sitter i en liten låda, och vid motsatta sidan är en varpbom. En annan, från Dalsland, är fästad på en utskuren brädbit med tre kulfötter och har en bom midtemot.

I norra Sverige förefaller namnet bandgrind vara vanligt, liksom i Norge. Kulturhist. Museet i Lund har benämningen väfspjäll, motsvarande Dansk Folkemuseums i Köpenhamn Vævespæld.

Troligen voro dessa nätta tinstegar vanliga som fästmansgåfvor; man får ett så omedelbart intryck af att vederbörande bjudit till att göra sitt verk så vackert som möjligt. Vanligtvis äro de omålade, men i Hälsingland har man älskat att pryda dem med granna färger. De äro ofta vackert snidade eller prydda med utsågade

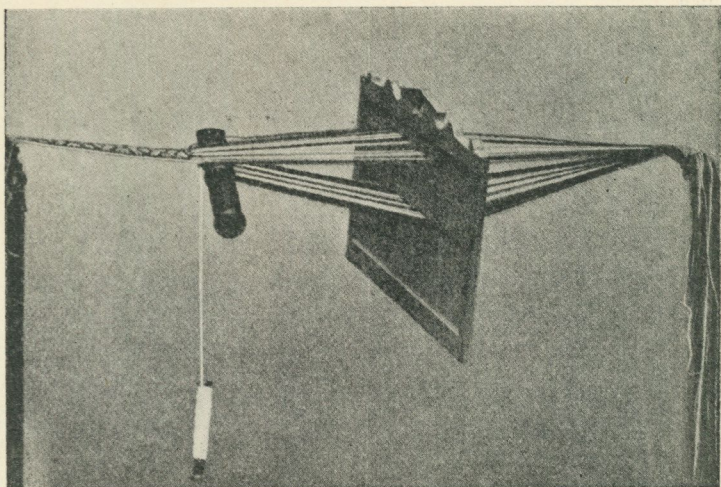

Fig. 15. Bandsked i användning.

ornament, namn, årtal eller inskription. Ett spjäll från Fanö (i D. Folkemus.) har inskriften: »Tvinde, spinde, vaeve, vinde. 1787. Anne Jes Daatter.» I Kgl. Samml. f. deutsche Volkskunde, Berlin, finns bland mångfalden typer af Webegatter (Webebrett, Webekamm) ett par vackra saker från Rügen, prydda med gångande skepp och den ena med inskrift, som talar om »Liebe und Matrosenabschied».¹

Bandskeden har varit allmän öfver hela Tyskland. Från Lausitz uppgifves,² att man med denna hjälpreda väfde gjordar för seltyg m. m. samt förklädes- och hårband. 10 alnar förklädesband kunde göras på en dag. Något som förtjänar uppmärksamhet är, att man förr i världen på denna trakt skall ha väft linneväf med en sådan kam; denna hade då större format än eljest.

Vi få nog tänka oss, att användningen af sådana väfskedar i äldre tid icke inskränkte sig till bandväfning ensamt, utan att de fordom gjort tjänst vid väfnad i allmänhet. Nyss anförda uppgift lämnar ju ett visst stöd för denna uppfattning. Om den förut nämnda väfskeden från Småland har Nord. Museet antecknat, att den användts vid förfärdigande af barnlindor.

I Zeitschr. f. Ethnologie 1882 s. (506) omtalas från Westpreussen, att två personer brukade hjälpa hvarandra i arbetet. Den ena väfver-skan tog den hopnystade varpen i vänster och skeden i höger hand;

Fig. 16. Bandväfverska.
Ur Schwarzenbergers
Modelbuch, 1534.

Fig. 17. Väfställ.
Ur Manessehandskriften, Univ.-bibl.
i Heidelberg. 13 å 14 årh.

¹ Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde 1915, s. 54.

² Zeitschr. f. Ethnologie 1882 s. (37).

15—150310. Fataburen 1915.

den andra, som hade varpens väfända fästad vid vänstra höften, drog igenom och tillslog inslaget.

Kanske har det äfven hos oss varit brukligt, att två personer arbetat tillsammans. På den förut nämnda utställningen i Uppsala förekom en brickväfnad af ovanligare art, i katalogen betecknad som »hängsleband, väfda med en kortlek (52 kort) som skäl af 2 personer — väfven uppspänd mellan 2 stolar». Möjligheten att samtidigt väfva två band var här utnyttjad, och det tycks således gå lätt för sig, då de båda väfvande sköta om hvar sin hälft af varpen.¹

Bild 17 återger en väfanordning med spjället fästadt på ett stativ.² Paralleller föreligga från Vierlanden och Amerika.² På skeden från Vierlanden är öfverkanten öppen som på en kam. En i Manus-Bibliothek 2 (Würzburg 1911) s. 56 afbildad kam från Maine, N. A., är äfven öppen på ena sidan och i öfrigt egendomlig därigenom, att dess motsatta sida är skofvelartadt förlängd. I samma arbete s. 29 afbildas Webegitter från Siebenbürgen.

Väfkammar, som användas af Puebloindianerna i Arizona och New-Mexico, beskrifvas i Zeitschr. d. Ver:s f. Volkskunde 1895 s. 325, och i samma årg. s. 327 omnämner E. Friedel en egyptisk väfkam från äldre tid.

Hade vi vid början af denna öfversikt af skånska band anledning att dröja något vid Egypten och de s. k. koptiska fynden, som i så hög grad väcka vår undran genom den i flera fall tydliga frändskapen med nordisk slöjd, så få vi då äfven vid afslutandet af vår undersökning rikta blicken mot det sagoland, som gömmer så många outredda gåtor.

¹ Spelkort eller pappskifvor i stället för brickor omnämnas af M. L.-Filhès, Über Brettchenweberei s. 9, från Turkestan och Benares.

² R. Stettiner, Das Webebild in der Manesse-Handschrift etc.